

Autobiografická próza

Pavel Pešát

Autobiografická próza představuje formu biografické prozaické literatury, v níž je autor sám protagonistou díla. Slovo autobiografie vzniklo přidáním předpony auto- (řec. autos – vlastní) k staršímu pojmu biografie (z řec. bios - život, grafein – psát). Za autora termínu „autobiografie“ bývá často považován anglický romantický básník **Robert Southey** (slovem „auto-biography“ pojmenoval v roce 1809 životopis portugalského malíře Francisca Vieriry). Pojmenování „Selbstbiographien“ (česky: plurál slova autobiografie) však použil už dříve v roce 1797 německý profesor Seybold u edice životopisů slavných mužů. Zatímco spisovatel biografii líčí život nějaké určité významné osobnosti, přičemž čerpá často z různých pramenů (dokumentů, dopisů atd.), pisatel autobiografické prózy zachycuje delší část svého života, případně jen některé jeho významné úseky a vystačí si obvykle jen se svou pamětí.

Autobiografickou prózu můžeme rozdělit do dvou základních oblastí: na uměleckou autobiografickou literaturu faktu (sem patří především autobiografie v užším smyslu) a fabulovanou autobiografickou literaturu (např. autobiografický román). Společnými určujícími znaky obou směrů (faktu i fabulované) jsou niternost výpovědi, příp. intimita detailů, bilancování životních zážitků, hodnotící hlediska spolu s vyznáváním hodnot autora z doby, kdy dílo píše. Autobiografická díla se soustředí především na momenty významných obrátů vlastní existence. Autor se snaží zachytit události ze svého života s dokumentární přesností a s retrospektivním odstupem (na rozdíl od deníku), i když ani zde se nevyhne určité individualizaci ve výběru událostí a způsobu jejich zpracování. Do této oblasti patří především vlastní autobiografie, která se objevuje ve dvou variantách: jako konfese čili vyznání (sv. Augustin) anebo jako apologie, tj. obrana vlastní cesty (J. J. Rousseau). Výrazné autobiografické rysy v umělecké literatuře faktu mají memoáry (paměti) a vzpomínky, v nichž je osobnost autora začleněna do širších historicko-společenských souvislostí (Caesarovy Zápisky o válce galské), různé deníkové formy, letopisy (anály) nebo interview, vedené snahou získat autobiografické interpretace.

Mezi nejstarší **vlastní autobiografie** v evropské literatuře patří dílo Vyznání (z doby asi kolem r. 400) sv. Augustina Aurelia, které se zaměřuje zejména na zkoumání duševního světa autora až do doby jeho pokřtění v roce 387. Významnou autobiografií z 12. století je Historie protivenství od francouzského spisovatele, filozofa a teologa Pierra Abélarda, kterou napsal poté, co byl krutě odsouzen (vykastrován) za svou lásku ke krásné žačce Heloise. Ze 14. století pochází významná česká památka, latinsky psaný vlastní životopis Karla IV., římského císaře a krále českého, s názvem Vita Caroli, který obsahuje i úvahy o náboženství a historickém pozadí doby. K nejznámějším autobiografiím evropského písemnictví z doby renesance patří Dantův Nový život, dokončený před rokem 1300, nebo Vlastní životopis italského sochaře a výtvarného teoretika B. Celliniho z 16. století. Autobiografický charakter mají i vynikající eseje M. de Montaigneho a zajímavým zpracováním autobiografie je také Příběh mého života G. Casanovy z období rokoka. Zveřejnění nejrůznějších intimních zpovědí může často vrhnout stín na velmi uznávanou osobnost, jak se stalo například po vydání částečné autobiografie J. Jungmanna či po rozluštění a zveřejnění tajných deníků K. H. Máchy, poodhalujících i sexuální život pisatele.

V autobiografické fabulované próze se setkáváme v různé míře s uměleckou transformací autorových zážitků. Autor události často i vědomě různě upravuje a přizpůsobuje potřebám díla, zapojuje do něj i zcela fiktivní prvky. Tato tvůrčí stylizace a mystifikace se děje zcela v souladu s uměleckými záměry autora, a proto není dílu nijak na škodu, naopak je umělecky obohacuje. Takové dílo se tak stává těžko oddělitelným konglomerátem „pravdy“ a fikce (v duchu Goethova životopisu Aus meinem Leben. Dichtung und Wahrheit, česky: Z mého života. Báseň i pravda). Takováto díla s prostoupením „pravdy“ a fikce se nazývají semiautobiografická. Příkladem takových a. románů jsou např. Báječná léta pod psa od M. Viewegha nebo Lásky a smrti od I. Klímy. Zvláštním

případem jsou **autobiografické romány fiktivní**, kde jde sice formou o autobiografii, ale děj je smyšlený. K takovým dílům patří např. nejstarší a. román Životopis Sinuhetův (přibližně čtyři tisíce let starý), Obyčejný život od K. Čapka nebo Goethův román v dopisech Utrpení mladého Werthera.

Autoři a. prózy volí pro svá líčení většinou první osobu jednotného čísla (tzv. ich-formu), v moderní fabulované umělecké literatuře se však setkáváme i s líčením v druhé osobě (román Nevěsta do naha svlečená od anonymního autora) či prolínání první a třetí osoby (tedy ich- a er-formy, jako např. v deníkovém románu H. Andronikové Nebe nemá dno). Různá může být i volba vypravěče, např. v Hrabalově trilogii Svatby v domě, Vita nuova a Proluky vypráví události z autorova života jeho žena. Při líčení událostí volí autoři čas minulý, v některých románech se naopak setkáváme v téměř celém vyprávění výhradně s historickým přítomným (H. Charriére, Motýlek; J. Frey, Milion malých střípků, Můj přítel Leonard), kdy zpřítomnění popisovaných událostí slouží ke zvýšení napětí.

V moderní světové i české literatuře 20. a 21. století je autobiografický román velmi bohatě zastoupen a setkáváme se v něm s nejrůznějšími syžetovými postupy. Tradiční chronologickou výstavbu událostí oživuje použití retrospekce (J. M. Simmel v románě Láska je jen slovo). Za poutavou českou autobiografii z druhé poloviny 20. století považují knihu Z. Štěpánka Za divadlem kolem světa, která mapuje na události bohatý život významného českého herce. Intenzitou autentické výpovědi i hodnotami myšlenkovými a stylistickými vyniká vlastní životopisné dílo herečky V. Chramostové (Vlasta Chramostová, 1999). V moderní experimentální autobiografické próze nacházíme rafinovanou koláž vzpomínkových leitmotivů (Rok perel od Z. Brabcové, Komedie od D. Hodrové).

K předním autorům autobiografických povídek ve světové literatuře patří např. W. Saroyan nebo E. Hemingway, u nás jmenujme např. díla vynikajících českých prozaiků O. Pavla, J. Škvoreckého, I. Klímy, P. Šabacha a dalších. Mezi kritiky kladně hodnocené autobiografické romány z posledních let patří knihy E. Hakla O rodičích a dětech a Pravidla směšného chování nebo Nebe nad Berlínem J. Rudiše. Rozruch vzbudil v nedávné době román I. Obermannové Tajná kniha. Důkazem toho, že autobiografická próza (faktu i fabulovaná) patří k čtenářsky značně oblíbeným žánrům, je i nabídka mnoha titulů v nejrůznějších knihkupectvích, zahrnující jak autobiografie mnoha významných osobností (sportovci, herci, vědci), tak memoárová díla (vzpomínky z ruského vězení, z druhé světové války) i autobiografické romány (Já, hráč od S. Martina).

Literatura:

Mocná, D., Peterka, J. a kol. Encyklopedie literárních žánrů. Praha – Litomyšl: Paseka, 2004.

Karpatský, D. Malý labyrint literatury. Praha: Albatros, 1997.

Vlašín, Š. a kol. Slovník literární teorie. Praha: Ústav pro českou a světovou literaturu ČSAV, 1984.

Šuleř, O. Třináctá komnata. Praha: Mladá fronta, 2007.